

Анализа броја страдалих на територији општине Козарска Дубица током Другог свјетског рата

Марко Јанковић

МА историје; Козарска Дубица; mak050189@gmail.com

Научна полемика

УДК 355.1-058.65(=163.41)(497.15Козарска Дубица)"1941/1945"

DOI 10.7251/TOP1905241J

Апстракт: На основу доступне грађе и литературе у раду се разматрају губици становништва током Другог свјетског рата на територији данашње општине Козарска Дубица. Термин „територија данашње општине Козарска Дубица“ понавља се на више мјеста у самом раду са циљем да се разбију нека устаљена, према аутору, погрешна мишљења, која су у српску историографију ушла са књигом Душана Д. Самарџије „Босанскодубичко подручје у НОР-у и социјалистичкој револуцији 1941-1945“. Према аутору, Самарџија и сарадници нису најбоље разумјели територијалне промјене спроведене након Другог свјетског рата, што је довело до погрешних тумачења и прорачуна у укупним губицима на територији општине Козарска Дубица.

Кључне ријечи: Козарска Дубица, Други свјетски рат, Козарска офанзива

Општина Козарска Дубица налази се на сјеверозападним границама Републике Српске и Босне и Херцеговине. Смјештена је на десној обали ријеке Уне, гдје се најмање осам стотина година у континуитету налази градско насеље. Судбина Козарске Дубице чврсто је везана за њен геостратешки положај. Била је смјештена на граници илирских племена, Мезеја и Осеријата, римских провинција Далмације и Паноније, средњовјековне босанске државе и угарске краљевине, Османског и Хабзбуршког царства, Босне и Херцеговине (Републике Српске) и

Хрватске. Граница је увијек носила једну тежину која је била уско везана за страдање и патњу. Незапамћено страдање и демографска катаклизма, поготово током геноцида у Независној Држави Хрватској, обиљежили су XX вијек.

Према првом попису спроведеном у Краљевини СХС (Југославији), Босанскодубички срез 1921. године имао је 27.354 становника, од тога 22.657 били су православци (или 82,82%), 2.806 муслимани, 1.487 римокатолици, 354 евангелисти, 32 Јевреји и 18 гркокатолици. Важно је напоменути да су на попису 1921. у саставу Босанскокостајничког среза пописана села Бачвани, Бабинци, Слабиња (Горња и Доња), Стригова, Читлук и Ушивац са 3.631 становником (све православци, Срби).¹ Сва наведена села, са изузетком Горње Слабиње, од 1963. налазе се у саставу општине Босанска Дубица, односно Козарска Дубица. На сљедећем попису 1931, Босанскодубички срез имао је 33.129 становника, од тога 28.121 православци (84,88%), 3.039 муслимана, 1.641 римокатолика и 327 осталих.²

Нисмо били у могућности доћи до детаљног пописа села Босанскодубичког среза 1931. године, међутим на основу писања Драгослава Алексића, гдје су наведене општине и села у саставу Босанскодубичког среза 1931, видимо да је срез био увећан за села Читлук и Ушивац.³ Да бисмо дошли до релевантних података и процената за колико се увећао број становника на једном одређеном територију између два пописа, потребно је да на попис из 1921. додамо и 995 становника села Читлук и Ушивац, те би онда број становника у Дубичком срезу 1921. износио 28.349. Из приложеног се види да се број становника за десет година (од 1921. до 1931) на једном јасно дефинисаном простору увећао за 4.780 (или за 16,86%). Исти тренд повећања броја становника карактеристичан је за цијелу територију тадашње Босне и Херцеговине.

Природни прираштај у тридесетим годинама XX вијека није био ништа мањи од оног у двадесетим годинама. Штавише, породице су углавном биле вишечлане, а млади људи имали су по неколико дјеце. Ако претпоставимо да је природни прираштај био истог интензитета,

¹ Дефинитивни резултати пописа становништва од 31. јануара 1921, Сарајево 1932, 136-140.

² *Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31. marta 1931. godine*, Beograd 1938, 110.

³ Драгослав Алексић, *Кнежовоље и Кнежовољци у прошлости и садашњости*, Босанска Дубица 1931, 42-45.

пројектован број становника среза, за попис 1941, који због рата никад није извршен, износио би око 38.700 становника. Важно је још једном поменути да се број од око 38.700 становника 1941. односи на Босанскодубички срез, који је територијално мањи него данашња општина Козарска Дубица. Ако бисмо исту математику употријебили за територију данашње општине Козарска Дубица, добили бисмо број од око 40-41 хиљаду становника. Треба имати на уму да су се дјеца рађала и током рата, посебно 1941. и 1942. године.⁴

Готово је невјероватно да Душан Д. Самарџија, заједно са својим сарадницима, није узео у обзир природни прираштај за десет година када је рачунао људске губитке за Босанскодубички срез. Самарџија је као полазну тачку узимао попис из 1931. пројектујући његов број становника од 33.129 у број становника из 1941. године, тачније у вријеме избијања Другог свјетског рата на подручју Југославије. Такође, број становника из 1931, који се односио на срез, пројектован је на општину Босанска Дубица осамдесетих година XX вијека, која је територијално шездесетих проширена за горе наведена села. Готово сви истраживачи који су се бавили историјом општине Козарска Дубица у Другом свјетском рату преузимали су наведене Самарџијине податке без дубље анализе.

Са друге стране, поименични попис страдалих, са кратким биографским подацима, годином рођења и страдања, те мјестом страдања, чини највриједнији дио ове монографије. Самарџија је заједно са сарадницима пописао 17.691 жртву за територију данашње општине Козарска Дубица. Према тим подацима, погинула су 3.404 борца НОВ-а и 14.287 цивила, од чега 3.967 дјеце до 14 година. Кроз логоре широм НДХ и Њемачке прошло је 21.037 лица, од којих је 11.194 убијено.⁵

Самарџија и његови сарадници нису извршили сумарну обраду података по етничкој одредници, међутим јесте Драган Цветковић из Музеја жртава геноцида у Београду. Број поименично пописаних Дубичана страдалих у Другом свјетском рату у овој установи 2009. године био је 16.155 лица, с тим да се ови подаци свакодневно ажурирају. Од укупног броја пописаних, 15.918 (или 98,53%) били су Срби, 105 (или 0,65%) муслимани, 87 (или 0,54%) Хрвати, док за 45 нису успјели да утврде националност. Највећи број Дубичана изгубио је живот током

⁴ Dragoje Lukić, *Rat i djeca Kozare*, Beograd 1990, 108.

⁵ Dušan D. Samardžija, *Bosansko-dubičko područje u NOR-u i socijalističkoj revoluciji 1941-1945*, Bosanska Dubica 1984, 268-270.

1942. године, за вријеме Козарске офанзиве, чак 80,74% од укупног броја страдалих.⁶

Да још увијек предстоји велики посао пред пописивачима жртава Другог свјетског рата на територији данашње општине Козарска Дубица, показало је истраживање Тање Тулековић, која је у монографији о селу Међеђа поименично пописала 80 лица која се до тада нису налазила ни на једном списку жртава.⁷ Иста ауторка је у монографији о селу Драксенић пописала осам нових имена, до тада непознатих списковима жртава.⁸ Млади историчар Мирко Димић, који тренутно ради монографију о селу Срефлије, сакупио је неколико десетина имена која се не помињу у Самарцијиним попису. Драгоје Лукић у дјелу „Рат и дјеца Козаре“ за општину Босанска Дубица пописао је 4.149 убијене дјеце до 14 година, што је за 162 пописана више него код Самарције.⁹

Прије него утврдимо колико Дубичана је изгубило живот у Другом свјетском рату, потребно је да покушамо доћи до што приближнијег броја оних који су преживјели рат. На изборима одржаним 11. новембра 1945. имали су право гласа сви Дубичани са навршених 18 година старости, под условом да се нису налазили у „издајничким формацијама“. У извјештају Среског комитета КПЈ, од 7. септембра 1945, помиње се да су у бирачке спискове до тада уписана 8.173 становника, док њих 620 нема право гласа. До одржавања избора велики број интернираца вратио се у сам град, о чему свједочи и извјештај среских власти који су послале Окружном НО у Бању Луку.¹⁰

Према процјенама, на основу процената излазности и освојених гласова, на територији Босанскодубичког среза 1945. године право гласа је искористило око 12 хиљада људи, што нас наводи на мисао да је то број преживјелих, пунољетних Дубичана. Наравно, овом броју морамо додати и мањи дио гласача који је изгубио право гласа, као и одређени број оних који су преживјели Други свјетски рат, а нису се вратили у Дубицу. Међу 12 хиљада гласача налазили су се и муслима-

⁶ Драган Цветковић, „Босна и Херцеговина - нумеричко одређење људских губитака у Другом свјетском рату“, *Прилози истраживању злочина Јеноцида и ратних злочина*, Београд 2009, 124-128.

⁷ Тања Тулековић, *Књига из тишине - Усташки злочин Јеноцида у селу Међеђа 1941-1945. године*, Јагодина 2012.

⁸ Тања Тулековић, *Драксенић 1941-1945*, Доња Градина 2016, 115.

⁹ Драгоје Лукић, *Рат и дјеца Козаре*, 266.

¹⁰ Dragan Trkulja, Vladan Vukliš, „Izveštaji Sreskog komiteta KP BiH Bosanska Dubica iz 1945. godine“, *Топола I*, Доња Градина 2015, 169, 172.

ни из села Орахова, које се на попису 1931. није налазило у саставу Босанскодубичког среза (од 1960-их село Орахова се налази у саставу општине Градишка), као и неколико села која ће се дефинитивно тек 1960-их наћи у саставу општине Босанска Дубица.¹¹ Према попису из 1948. село Орахова је имало 2.034 становника, што свакако није занемарив број и морамо га имати у виду приликом прорачуна броја преживјелих Дубичана.¹²

Пописи становништва проведени након рата 1948. и 1953. обрађивали су различите територије, те их је веома тешко користити за неке дубље анализе. Након Другог свјетског рата, Босанскодубичком срезу придодата су села Бачвани, Бабинци, Слабиња, Стригова, Петриња (данас у саставу општине Костајница) и Орахова. Овако проширени срез на попису 1948. имао је 28.461 становника.¹³ Републички завод за статистику Савезне Републике Југославије 1997. покушао је да ретроактивно изврши попис становништа Босанскодубичког среза (територије из 1931. године). Према њиховим резултатима, 1948. године на територији Босанскодубичког среза евидентирана су 22.172 становника, а пет година касније (1953) – 21.974 становника. У литератури се попис из 1948. углавном сматра непотпуним, јер је извршен у још увијек несређеним условима у држави, те се попис из 1953. узима као поузданији.¹⁴

Колики је број преживјеле дјеце 1945. био на подручју Босанскодубичког среза? У Козарској Дубици се и данас препричава да су након Другог свјетског рата први регрути из овог краја били спремни за служење војног рока тек 1956, што илуструје тежину страдања дјеце овог краја. Иако овај податак о регрутима није нашао потврду у писаним документима, логика намеће да највећи број непописаних жртава Другог свјетског рата на подручју дубичке општине вјероватно долази из реда дјеце, и то оне најмање, која нису оставила дубљег трага у животу заједнице, те их нико није могао, сем њихових родитеља, који су и сами изгубили живот, навести као жртве рата.

Посебно тешко је страдала мушка популација. Недостатак мушкараца огледао се и у недостатку радне снаге током 1950-их година.

¹¹ *Исџо*, 185.

¹² *Konačni rezultati popisa stanovništva od 15. marta 1948. godine*, knjiga I, Beograd 1951, 302.

¹³ *Исџо*, 302.

¹⁴ Резултати пописа за 1948. и 1953. годину преузети су са компакт-диска Републичког завода за статистику СРЈ, издатог 1997. године.

Сјетве и жетве након рата готово да су биле незамисливе без учешћа дјевојака, које полако добијају све већу улогу у друштву. Дјевојке су се оспособљавале за све послове, између осталог, и за управљање тракторима.¹⁵ Један дописник бањалучких „Крајишких новина“ примијетио је 1957. да 60% домаћинстава на територији некадашњег Босанскодубичког среза воде жене. Исти новинар забиљежио је и једну помало невјероватну слику коју доносимо у цијелости. „Кад се ово зна (недостатак мушке дјецe – прим. аутора) тада се може разумјети онај случај вјенчања који се прије неколико дана догодио код општинског матичара у Дубици. Зорка Тепић, сеоска дјевојка, из Пуцара, вјенчала се за човјека кога никад није видјела. Он живи у далекој Аустралији, у Мелбурну, и вјенчање је обављено без његовог присуства. Зорка ће поћи у далеку земљу, преко океана, за човјека кога не познаје. Зашто? Можда зато што нема младића у њеном крају за кога би се вјероватно удала“.¹⁶

Примјетно је да Самарција у свом попису не помиње жртве међу дубичким муслиманима и Хрватима који су се налазили у усташким и домобранским формацијама. Њихови губици били су знатни у свакодневним сукобима са партизанима. У неколико наврата баш су домаће усташе и жандари пружали најжешћи отпор партизанима, што је посебно карактеристично било током операције ослобађања града 12. и 13. октобра 1943, када је ликвидирана једна већа група домаћих усташа и жандара.¹⁷

Такође, у попису се не помињу ни они Дубичани који су били убијени у партизанским чисткама, а чији број није занемарив. У првој половини 1942, из само њима познатих разлога, руководство КПЈ наредило је стријељање готово пола НОО у Комленцу. Од пет убијених, које Душан Д. Буква поименично помиње са кратким биографијама, нико се не налази на Самарцијиним списку.¹⁸ Слободно можемо поставити питање *колико је било оваквих случајева током рата*.

Након свега изложеног, намеће се неколико закључака. Број становника који је живио на територији данашње општине Козарска Дубица 1931. године није износио 33.129 становника, из простог разлога што је територија данашње општине шездесетих година XX вијека

¹⁵ Глас, 9. март 1946, 3.

¹⁶ Крајишке новине, 5. јануар 1957, 4.

¹⁷ Drago Karasijević, Đuro Milinović, *Jedanaesta krajiška NOU brigada*, Bosanska Gradiška 1982, 103.

¹⁸ Душан Д. Буква, *Комленац и околина на вјешромејини вијекова*, Београд 2001, 147-149.

увећана за села Бачвани, Бабинци, Доња Слабиња и Стригова, која су тада имала око двије хиљаде становника. Према томе, на територији данашње општине 1931. живјело је 35–36 хиљада становника. Претпоставка је да се тај број до 1941. увећао на 40–41 хиљаду становника.

Тешко је рећи колико је Дубичана преживјело Други свјетски рат. На основу броја гласача на изборима 1945, и пописа становништва 1948. и 1953, могуће је претпоставити да број преживјелих Дубичана није био већи од 17–18 хиљада, што нас наводи на мисао да је током Другог свјетског рата на територији данашње општине Козарска Дубица, међу свим етничким и вјерским структурама, живот изгубило најмање 22 хиљаде становника, од којих је до 2019. године пописано именом и презименом близу 18 хиљада.

Извори и литература

Извори

- Алексић, Драгослав, *Кнежопоље и Кнежопољци у прошлости и садашњости*, Босанска Дубица 1931.
- *Дефинитивни резултати пописа становништва од 31. јануара 1921*, Сарајево 1932.
- *Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31. marta 1931. godine*, Beograd 1938.
- *Konačni rezultati popisa stanovništva od 15. marta 1948. godine*, knjiga I, Beograd 1951.

Периодика

- *Глас*, Бања Лука.
- *Крајишке новине*, Бања Лука.

Литература

- Буква, Душан Д, *Комленац и околна на вјетрометини вијекова*, Београд 2001.
- Карасијевић, Драго, Милиновић, Ђуро, *Jedanaesta krajiška NOU brigada*, Bosanska Gradiška 1982.
- Лукић, Драгоје, *Rat i djeca Kozare*, Beograd 1990.

- Samardžija, Dušan D, *Bosanskodubičko područje u NOR-u i socijalističkoj revoluciji 1941-1945*, Bosanska Dubica 1984.
- Тулековић, Тања, *Књига из тишине - Усташки злочин геноцида у селу Међеђа 1941-1945. године*, Јагодина 2012.
- Тулековић, Тања, *Драксенић 1941-1945*, Доња Градина 2016.
- Trkulja, Dragan, Vukliš, Vladan, „Izveštaji Sreskog komiteta KP BiH Bosanska Dubica iz 1945. godine“, *Топола I*, Доња Градина 2015.
- Цветковић, Драган, „Босна и Херцеговина - нумеричко одређење људских губитака у Другом свјетском рату“, *Прилози истраживању злочина геноцида и ратних злочина*, Београд 2009.

Marko Janković

The analysis of the number of victims from Kozarska Dubica municipality territory during the Second World War

Based on available archival records and literature this paper inquires into the quantitative losses of civilian population during the Second World War on the territory of today's municipality of Kozarska Dubica. The term "territory of today's municipality" is repeated several times throughout this paper with the aim to negate some often repeated but incorrect assumptions that were inserted into Serb historiography via the book of Dušan D. Samardžija *Bosanskodubičko područje u NOR-u i socijalističkoj revoluciji 1941-1945* ["Bosanska Dubica area in People's Liberation War and the socialist revolution, 1941-1945"]. The author argues that Samardžija and his associates misunderstood the territorial changes conducted after the Second World War, which has lead them to misinterpretations and miscalculations regarding total population losses in the municipality territory of today's Kozarska Dubica.